

А.В. Буйських, М.І. Чепкасова *

САМОСЬКИЙ КИЛІК ІЗ КОЛЕКЦІЇ МИКОЛАЇВСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ «СТАРОФЛОТСЬКІ КАЗАРМИ»

Публікацію присвячено залученню до наукового обігу киліку, виготовленого на о. Самос та привезеного до Борисфену впродовж найранішого періоду грецької колонізації Північного Причорномор'я, в третій чверті VII ст. до н. е.

Ключові слова: Борисфен, Північне Причорномор'я, о. Самос, іонійський килік, грецька колонізація.

Колекції краєзнавчих музеїв України містять чимало археологічних знахідок, ще й дотепер невідомих широкому науковому загалу. Це підтверджує зібрання Миколаївського краєзнавчого музею «Старофлотські казарми», в якому впродовж багатьох десятиліть зберігається вкрай важлива для вивчення матеріальної культури Північно-Західного Причорномор'я знахідка. Йдеться про античний килік, імпортований із Східного Середземномор'я (рис. 1)¹. Ще донедавна він зберігався в тому розділі фондосховища музею, який містить керамічну колекцію з поселення трипільської культури Петрени в Подністров'ї (неподалік від сучасного м. Бельці, Республіка Молдова). За наявною в музеї інформацією, ця колекція репрезентує розкопки, які здійснювалися до 1941 р.

Цей килік зацікавив нас з декількох причин — передовсім, необхідністю з'ясувати, з розкопок якої пам'ятки він дійсно походить, встановленням імені автора розкопок, а та-

кож спробою реконструювати на прикладі цієї посудини один з напрямів морської торгівлі в Північно-Західному Причорномор'ї за часів грецької колонізації. Найімовірнішим нам здається припущення, що цей килік походить з розкопок Е.Р. фон Штерна на Березані, починаючи від 1901 р. (бібліографію публікацій про праці Е.Р. фон Штерна на Березані див.: Зуєв 2006, с. 218—219). І саме в 1902—1903 рр. Е.Р. фон Штерн проводив розкопки поселення Петрени, матеріали з якого поклали початок вивчення трипільської культури в регіоні (див. про це детальніше: Кузьміщев 2015, с. 433). Обидві колекції, з Березані та з Петрен, зберігаються в Одеському археологічному музеї НАНУ, проте вочевидь, якусь їх частину було передано до Миколаївського музею.

Наразі вже неможливо встановити, де і за яких обставин сталася плутанина — в Одесі, ще до передачі речей, чи пізніше в Миколаєві, проте найімовірніше, було переплутано знахідки саме з розкопок Е.Р. фон Штерна. З огляду на важку долю миколаївського зібрання у роки Другої світової війни, цілком вірогідно також, що під час її пізнішого упорядкування й трапилася помилка — античну гончарну посудину було зараховано до керамічної колекції епохи енеоліту. На користь цього могло спрацювати декілька факторів — одночасність передачі частин двох колекцій, один автор та близькість часу розкопок, нарешті удавана подібність розписного смугастого декору, яка стала очевидною лише зараз.

Згаданий килік належить до типу добре відомих для керамічної продукції Східного Середземномор'я архаїчного часу іонійських киліків. Найімовірніше, він походить з Березані — в цьому нас переконує те, що лише з цієї пам'ятки Північно-Західного При-

* БУЙСЬКИХ Алла Валеріївна — доктор історичних наук, заступник директора Інституту археології НАН України, ORCID 0000-0001-7233-1288, abujskikh@ukr.net

ЧЕПКАСОВА Марина Іванівна — старший науковий співробітник Миколаївського краєзнавчого музею «Старофлотські казарми», chepkasova.m@ukr.net

¹ Інв. № А-3981, старий №: НКМ О-1736 КВ-16439.

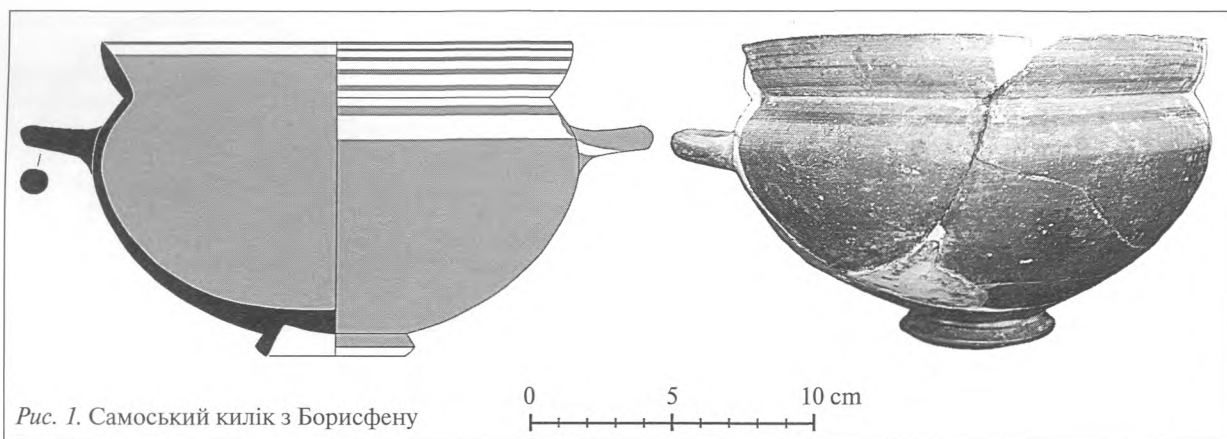

Рис. 1. Самоський килик з Борисфену

чорномор'я походять найчисленніші знахідки киликів ранніх варіантів такого типу (Буйських 2016, с. 30, рис. 1). У меншій кількості вони відомі також у сусідніх Істрії (Alexandrescu 2005, cat. C172, fig. 49; Dupont 2014, fig. 2) і Опріме (Kerschner 2006, S. 236, Abb. 11: a-b). Один неопублікований фрагмент походить з новітніх розкопок Ольвії (ділянка Р-25, розкопки А.В. Буйських). І нарешті, ще одна пам'ятка, з якої походить декілька таких знахідок, розташована в Північно-Східному Причорномор'ї, йдеться про Таганрозьке поселення (Копылов, Литвиченко 2006, рис. 2, 1—4). Такий географічний і кількісний розподіл свідчить, що килик з Миколаївського музею є вкрай рідкісною посудиною не лише для Північного Причорномор'я, а й всього Чорноморського басейну. Саме ця обставина і змусила нас звернути на нього увагу і вивчити його детальніше.

Килик являє собою глибоку посудину з тулубом округлої форми, відігнутим зовні прямим вінцем та загостреним на кінці краєм, двома майже горизонтальними, круглими у перетині ручками, на невисокому, профільованому кільцевому піддоні. Його висота 11 см, діаметр вінця 16,8 см, діаметр дна 5,6 см. Глина добре відмучена, візуально майже однорідна, містить лише незначну кількість домішок дрібних темних часточок, натомість її характеризує значна кількість дрібних золотистих часточок, 7.5YR 6/4. Посудину вкрито блискучим, нерівно нанесеним коричневим лаком зовні і в інтер'єрі. По зовнішній стінці лаком намальовано п'ять горизонтальних смужок по краю, які чергуються із резервними смужками в кольорі глини, смужка лаку — по плічках між двома резервними смужками, при цьому — ширша резервна смужка розташована на рівні плічок, у зоні ручок; суцільним лаком вкрита вся нижня частина тулуба до середини ручок. Внутрішня стінка повніс-

тю вкрита лаком, за винятком резервної смужки вздовж краю. Килик має втрати, через що його було реставровано, проте неякісно, до того ж не було відновлено другу ручку. Незважаючи на це, форма килику збереглася повністю, що дозволяє надійно встановити його місце в типологічному ланцюгу посудин цього типу.

За типологією Ф. Віллара—Ж. Валле, зробленою на підставі вивчення масових знахідок іонійських киликів з некрополів Великої Греції, цей килик належить до типу А 2 (Villard, Vallet 1955, р. 18, fig. 3). Відповідно до типології Дж. Хейса, створеної за матеріалами Токри, такі килики належать до типу ХІ, в якому було виділено «самоську групу» (Hayes 1966, cat. 1299). Нарешті, численна колекція таких киликів із стратифікованих культурних нашарувань та будівельних комплексів Мілету та з урахуванням попередніх класифікацій, дала підставу У. Шлотцхауеру для створення сучасної, найдетальнішої типології іонійських киликів з виділенням варіантів окремих форм. Відповідно до останньої, килики такої форми як миколаївський, належать типу 5 та мають морфологічні особливості двох ранніх варіантів. За формою вони ще тяжіють до варіанту 5,1.В з датою 680/70—640/30 рр. до н. е., проте за оформленням вінця — до варіанту форми 5,2.В з часом існування в межах 660/50—630/20 рр. до н. е. (Schlotzhauer 2001, Kat. 87—100)². Найновіші керамологічні дослідження довели давнє припущення, що місцем виготовлення киликів цього типу слід вважати о. Самос у Південній Іонії (Hayes 1966, р. 111 ff.; пор.: Schlotzhauer 2001, S. 393; Dupont 2014, р. 91 ff.).

До цих пір килик з миколаївського зібрання являється єдиною надійно атрибутованою посудиною означеного варіанту форми цього

² Завдячуємо У. Шлотцхауеру за консультацію щодо атрибуції килика.

типу іонійських киликів, знайдених в Північному Причорномор'ї. До речі, киликів найранішого варіанту 5.1.В (за У. Шлотцхауером) також поки небагато. Їх відомо лише два — в Оргаме (Kerschner 2006, S. 236, Abb. 11, *a-b*) та на Немирівському городищі в Правобережному Дніпровському Лісостепу (Вахтина 2000, табл. III, 6; 2018, табл. 6.4: 3). Як видно, ці три посудини співіснували впродовж кінця другої—третьої чверті VII ст. до н. е.

Інші відомі нам килики самоського походження, знайдені в Борисфені³, також належать до типу 5, проте до пізніших варіантів форми. Тому до варіанту форми 5,3.В належать сім з відомих нам безезанських фрагментів (Буйських 2016, с. 30). Їх датування встановлено в межах 640/30—600/590 рр. до н. е. (Schlotzhauer 2001, Kat. 110—112). Скоріш за все, до цього варіанту відносяться і фрагменти з Таганрозького поселення (Копылов, Литвиченко 2006, рис 2, *1—4*). До варіанту форми 5,4.В відноситься тільки один безезанський фрагмент (Буйських 2016, с. 30). Дата останнього — 620/10—600/590 рр. до н. е. (Schlotzhauer 2001, Kat. 115). До цього ж типу належить і єдиний поки фрагмент килика з Ольвії.

Поширення ранніх варіантів самоських киликів типу 5 у межах Середземномор'я обмежене пам'ятками, які існували або були засновані в середині VII ст. до н. е. Крім самого Самоса і Мілета (Isler 1978, cat. 140, fig. 3—7; 1978a, Kat. 138—141; Schlotzhauer 2001, Kat. 87—92; Moustaka 2017, Abb. 43, *a-b*), це синхронні килики з Ефесу (Kerschner 1997, Kat. 10), з пам'яток Кіпру (Calvet, Yon 1977, cat. 70—74; Gjerstad 1977, cat. 9—10; Thalmann 1977, cat. 75), з Аль-Міни (Robertson 1940, fig. 7, *11*), а також з Гравіски (тип I/2 за місцевою типологією: Boldrini 1994, cat. 246, 248—250, 254—256) та поховальних комплексів Етрурії (Martelli Cristofani 1978, fig. 66—68). Дещо пізніші форми варіанту 5.С походять з Навкратика (Schlotzhauer, Villing 2006, p. 61, fig. 27; Schlotzhauer 2012, Kat. 38—40), з Токри (тип XI за місцевою типологією: Hayes 1966, cat. 1299; Cook, Dupont 1998, p. 131, fig. 18.1), з палестинських пам'яток — Ашкелона (тип 6 за місцевою типологією: Stager, Master, Schloen 2011, p. 207 ff.) і Мешад Хашав'яху (Fantalkin 2001, fig. 28, *12—14*, cat. IC 5).

Найцікавішим для нас видається час, яким запропоновано датувати килик з миколаїв-

ського зібрання. Друга — третя чверті VII ст. до н. е. — це час появи найраніших мілетських апойкій в Північно-Західному Причорномор'ї за «Хронікою» Євсевія: 657 р. до н. е. для Істрії (Chron. Com. 85b Helm) та 647/6 р. до н. е. для Борисфену (Chron. Com. 95b Helm). Відповідно, цей килик можна впевнено віднести до найранішого імпорту, що потрапив до регіону на самому початку грецької колонізації.

Слід зазначити, що загальна кількість імпортованих гончарних посудин, відомих у Північному Причорномор'ї, час виробництва яких охоплює другу — початок третьої чверті VII ст. до н. е., досі не така вже і велика. Крім згаданих киликів з Оргаме і Немирівського городища (див.: Kerschner 2006, S. 236, Abb. 11—12) до них належать субгеометричний скіфос, знайдений у Борисфені, та чаша з птахами, знайдена на Трахтемирівському городищі в центральній Наддніпрянщині (Буйських 2015, с. 3 сл., рис. 1—2; Buiskikh 2016, p. 1 ff.). Наразі цей перелік можна збільшити, впевнено додавши до нього миколаївський килик. Характерно, що всі ці знахідки пов'язані з двома емпоріями Північно-Західного Причорномор'я: Істрією та Борисфеном. Саме на них вони були знайдені та з них потрапили на варварські пам'ятки внаслідок перших контактів мешканців Лісостепу з мілетянами.⁴

До перелічених відкритих форм слід додати ще й розписний закритий посуд, виготовлений в Мілеті впродовж 500—530-х рр. до н. е., який знайдено на згаданих і інших пам'ятках Північного Причорномор'я (з літературою див. дет.: Копейкина 1972, с. 147 сл., рис. 1: *a-g*; Kerschner, Schlotzhauer 2005, fig. 12; Kerschner 2006, S. 233 ff.; Шрамко, Задников 2010, с. 296—297, рис. 3, *1, 2*; Шевченко 2013, рис. 9—10, с. 112; Буйських 2018, с. 48 сл.; Вахтина 2018, табл. 6.5—6.14).

Найімовірніше, масив раннього довізного посуду, переважно південноіонійського виробництва, наочно характеризує початкову хвилю контактів автохтонних мешканців Північного Причорномор'я з цивілізацією Середземномор'я. Саме він був пов'язаний із сезонною навігацією та не залишив, крім розписного посуду, інших слідів перебування іонійців у місцях, визначених як емпорії. Проте, міркуючи про початок грецької колонізації і активне постачання до регіону мілетських товарів, слід поставити й питання про місце самоської продукції у цих найперших контактах. Зараз ще немає підстав стверджувати про безпосередню участь самоських торговців у цьо-

³ Колекція № 1669 Наукових фондів Інституту археології НАН України, автор розкопок В.В. Лапін, 1960—1980 рр.

му процесі, натомість відомо про присутність великої кількості самоського імпорту в Мілеті. Тож питання про участь Самосу у колонізаційному освоєнні Північного Причорномор'я або переважній посередницькій ролі Мілету в цих контактах поки що залишається відкритим. Килік з Миколаївського краєзнавчого музею «Старофлотські казарми», як видно, надав нового імпульсу цій дискусії.

Буйських А.В. Кераміка першої половини VII ст. до н. е. та питання доколонізаційних зв'язків у Північному Причорномор'ї. *Археологія*. 2015, № 1, с. 3—11.

Буйських А.В. Іонійські килики із Борисфена. *Археологія і давня історія України*. 2016, вип. 1 (18), с. 29—42.

Буйських А.В. Найраніша кераміка з Борисфену (за матеріалами розкопок В.В. Лапіна). *Археологія і давня історія України*. 2018, вип. 3 (28), с. 46—53.

Вахтина, М.Ю. Греческая столовая керамика VI в. до н. э. из раскопок Немировского городища в Побужье. *ΣΥΣΤΙΛΑ. Памяти Юрия Викторовича Андреева*. Санкт-Петербург, 2000, с. 209—217.

Вахтина М.Ю. Греческая керамика из раскопок Немировского городища. *Городище Немиров на реке Южный Буг. По материалам раскопок в XX веке из коллекций Государственного Эрмитажа и Научного архива ИИМК РАН*. Санкт-Петербург, 2018, с. 193—222.

Зуев В.Ю. Материалы к библиографии о Березани. Список изданий со статьями о Березани. *Материалы Березанской (Нижнебугской) античной археологической экспедиции*. Санкт-Петербург, 2006, т. 1, с. 195—227.

Копейкина Л.В. Расписная родосско-ионийская ойнохоя из кургана Темир-Гора. *Вестник древней истории*. 1972, № 1, с. 147—159.

Копылов В.П., Литвиченко Л.В. Расписные килики из Таганрогского поселения. *Международные отношения в бассейне Черного моря в скифо-античное время. Сборник статей по материалам XI Междунар. науч. конф.* (ред. В.П. Копылов). Ростов-на-Дону, 2006, с. 14—19.

Кузьмищев О.Г. Е.Р. фон Штерн — дослідник античної археології Північного Причорномор'я (кін. XIX — поч. XX ст.). *Археологія і давня історія України*. 2015, вип. 1 (14), с. 430—437.

Шевченко Н.Ф. Курган раннескифского времени у хутора Красный. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*. 2013, вып. 39, с. 100—118.

Шрамко И.Б., Задников С.А. Новые находки ранней античной керамики на Бельском городище. *СΥΜΒΟΛΑ. Античный мир Северного Причерноморья. Новейшие находки и открытия* (ред. А.А. Масленников и др.). Москва; Киев, 2010, вып. 1, с. 294—300.

Alexandrescu P. La céramique. *La zone sacrée d'époque grecque (fouilles 1915—1989)* (ed. P. Alexandrescu). București, 2005, p. 329—411. Histria VII.

Boldrini S. Le ceramiche ioniche. Bari: Edipuglia. Gravisca 4, 1994.

Buiskikh A.V. A Sub-Geometric *Scyphos* from Borysthene. On the Question of Pre-Colonial Ties in the North Pontic Region. *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*. 2016, 22, p. 1—17.

Calvet Y., Yon M. Salamine de Chypre et le commerce Ionien. In: *Les céramiques de la Grèce de l'Est et leur diffusion en Occident*. Centre Jean Bérard. Institut Français de Naples. 6-9 juillet 1976. Paris; Naples, 1977, p. 43—51.

Cook R.M., Dupont P. East Greek Pottery. London; New York, 1998.

Dupont P. Les coupes ioniennes d'Histria: approche archeometrique. *Pontica XLVII. Suppl. III*. Constanța, 2014, p. 91—111.

Gjerstad E. Pottery from Various Parts of Cyprus. *Greek Geometric and Archaic Pottery Found in Cyprus* (ed. E. Gjerstad). Stockholm, 1977, p. 23—58.

Fantalkin A. Meẓad Hashavyahu: ist Material Culture and Historical Background. Tel Aviv, 2001, 28 (1), p. 3—165.

Hayes J. Black-Glazed Cups. *Excavations at Tocra 1963-1965. The Archaic Deposits* (eds. J. Boardman, J. Hayes). Oxford, 1966, p. 111—134. Tocra I. BSA. Suppl. 4.

Isler H.-P. Samos: La ceramica arcaica. In: *Les céramiques de la Grèce de l'Est et leur diffusion en Occident*. Centre Jean Bérard. Institut Français de Naples. 6-9 juillet 1976. Paris; Naples, 1978, p. 71—84.

Isler H.-P. Das archaische Nordtor und seine Umgebung im Heraion von Samos. Bonn, 1978a. Samos IV.

Kerschner M. Ein stratifizierter Opferkomplex des 7. Jhs v. Chr. aus dem Artemision von Ephesos. *Jahresheften des Österreichischen Archäologischen Institut*. 1997, 66. Beibl., S. 85—226.

Kerschner M. Zum Beginn und den Phasen der griechischen Kolonisation am Schwarzen Meer. Die Evidenz der ostgriechischen Keramik. *Eurasia Antiqua*. 2006, 12, S. 227—250.

Kerschner M., Schlotzhauer U. A New Classification System for East Greek Pottery. *Ancient West & East*. Leiden; Boston; Köln, 2005, p. 1—56.

Martelli Cristofani M. La ceramica greco-orientale in Etruria. In: *Les céramiques de la Grèce de l'Est et leur diffusion en Occident*. Centre Jean Bérard. Institut Français de Naples. 6-9 juillet 1976. Paris; Naples, 1978, p. 150—212.

Moustaka A. Das archaische Osttor des Heraion von Samos: Der archäologische Befund. *Das archaische Osttor des Heraion von Samos. Archäologischer Anzeiger*. 2017, 1, S. 158—185.

Robertson M. The Excavations at Al Mina, Suedia. IV. The Early Greek Vases. *The Journal of Hellenic Studies*. 1940, LX, p. 2—21.

Schlotzhauer U. Die südionischen Knickrandschalen. Eine chronologische Untersuchung zu den sog. Ionischen Schalen in Milet (Diss. Ruhr-Universität Bochum), 2001. Режим доступу: <http://www-brs.ub.ruhr-uni-bochum.de/netathtml/HSS/Diss/SchlotzhauerUdo/diss.pdf>.

Schlotzhauer U. Untersuchungen zur archaischen griechischen Keramik aus Naukratis. *Griechische Keramik des 7. und 6. Jhs. V. Chr. aus Naukratis und anderen Orten in Ägypten* (ed. U. Höckmann). Worms, 2012, S. 23—194. Archäologische Studien zu Naukratis III.

Schlotzhauer U., Villing A. East Greek Pottery from Naukratis: The Current State of Research. *Naukratis: Greek Diversity in Egypt. Studies on East Greek Pottery and Exchange in the Eastern Mediterranean* (eds. A. Villing, U. Schlotzhauer). London, 2006, p. 53—68.

Stager L.E., Master D.M., Schloen J.D. The Seventh Century B.C. *Final reports of the Leon Lewy Expedition to Ashkelon* (eds. L.E. Stager, J.D. Schloen). Winona Lake, Indiana, 2011. Ashkelon 3.

Thalmann J.P. Céramique trouvée à Amathonte. *Greek Geometric and Archaic Pottery Found in Cyprus* (ed. E. Gjerstad). Stockholm, 1977, p. 65—86.

Villard M.F., Vallet G. Megara Hyblaea. V. *Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité*. 1955, 67, p. 7—34.

Надійшла 28.01.2019

A SAMOS CUP FROM THE COLLECTION OF THE MYKOLAIV LOCAL HISTORY MUSEUM "STAROFLOTSKI KAZARMY"

The publication deals with the introducing for scientific usage the cup from the collection of the Mykolaiv local history museum. It comes from the excavation, most likely, E.R. von Stern, who in the 1900-ies had investigated the ancient settlement on the Berezan Island (ancient Borysthenes) and the settlement of Trypillia culture Petreni. After the transfer of collection parts from Odessa to Mykolaiv, most likely, there was confusion, as a result of which this cup was mistakenly enrolled to the Chalcolithic period section.

The cup is a deep rounded vessel, inside completely covered with slip and with stripes along the rim, a thin reserve strip in the area of the handles and a continuous slip coating in the lower part of the wall. Clay contains numerous small mice, typical for the pottery production of Southern Ionia, 7.5YR 6/4. Affiliation of such cups to Samos Island is confirmed by researchers. According to U. Schlotzhauer, the cup refers to type 5, a variant of form 5.2.B with a date of 660/50—630/20 BC. In the North-Western Black Sea coast, except Borysthenes, only from a few monuments — Histria, Orgam and Olbia — there are finds of cups of type 5, but the early vessels of the variant 5.1 form. So far, only in Orgame and at Nemyriv settlement they have been found yet. In the north-eastern Black Sea region, type 5 kylikes are known only among the finds from the Taganrog settlement. Together with several other finds of this time, namely, the bowl with birds from Trakhtemyriv settlement in the Central Dnieper River region and the subgeometric skyphos from Borysthenes, the Samos cup from the Mykolaiv Museum is among the earliest Mediterranean imports synchronous to the Milesian emporium formation Borysthenes in the North-Western Black Sea Coast.

Key words: Borysthenes, Northern Black Sea region, Samos Island, Ionian cup, Greek colonization.

А.В. Буйских¹, М.И. Чепкасова²

¹Доктор исторических наук, заместитель директора Института археологии НАН Украины, ORCID 0000-0001-7233-1288, abujskikh@ukr.net

²Старший научный сотрудник Николаевского краеведческого музея «Старофлотские казармы», chepkasova.m@ukr.net

САМОССКИЙ КИЛИК ИЗ КОЛЛЕКЦИИ НИКОЛАЕВСКОГО КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ «СТАРОФЛОТСКИЕ КАЗАРМЫ»

Публикация посвящена введению в научный оборот килика из собрания Николаевского краеведческого музея. Он происходит из раскопок, скорее всего, Е.Р. фон Штерна, который в 1900-е гг. исследовал античное поселение на о. Березань (античный Борисфен) и поселение трипольской культуры Петрены. После передачи частей коллекций из Одессы в Николаев, скорее всего, и произошла путаница, в результате которой этот килик был ошибочно зачислен в раздел энеолита.

Килик представляет собою глубокий округлый сосуд, внутри сплошь покрытый лаком и с полосками по венчику, тонкой резервной полосой в зоне ручек и сплошным покрытием лаком в нижней части стенки. Глина содержит многочисленные мелкие золотистые частицы, характерные для гончарной продукции Южной Ионии, 7.5YR 6/4. Принадлежность таких киликов к продукции о. Самос подтверждается исследователями. По У. Шлотцхауэру, килик относится к типу 5, варианту формы 5,2.В с датой 660/50—630/20 гг. до н. э. В Северо-Западном Причерноморье, кроме Борисфена, лишь из нескольких памятников — Истрии, Оргаме и Ольвии — происходят находки киликов типа 5, однако ранние сосуды варианта формы 5,1.В найдены пока только в Оргаме и на Немировском городище. В Северо-Восточном Причерноморье килики типа 5 известны только среди находок из Таганрогского поселения. Вместе с несколькими другими находками этого времени, а именно чашей с птицами с Трахтемировского поселения в Центральном Приднепровье и субгеометрическим скифосом из Борисфена, самосский килик из Николаевского музея принадлежит к числу самого раннего средиземноморского импорта, синхронного основанию в Северо-Западном Причерноморье милетского эмпория Борисфен.

Ключевые слова: Борисфен, Северное Причерноморье, о. Самос, ионийский килик, греческая колонизация.

References

- Alexandrescu P. La céramique. *La zone sacrée d'époque grecque (fouilles 1915-1989)* (ed. P. Alexandrescu). București, 2005, p. 329-411. Histria VII.
- Boldrini S. Le ceramiche ioniche. Bari, 1994. Gravisca 4.
- Buiskykh A.V. Keramika pershoi polovyny VII st. do n.e. ta pytannia dokolonizatsiinykh zviazkiv u Pivnichnomu Prychornomori. *Arkheolohiia*. 2015, no. 1, pp. 3-11.
- Buiskykh A.V. Ioniiskie kiliki iz Borisfena. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*. 2016, no. 1 (18), pp. 29-42.

- Buiskikh, A.V. A Sub-Geometric *Skyphos* from Borysthene. On the Question of Pre-Colonial Ties in the North Pontic Region. *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*. 2016, 22, pp. 1-17.
- Buiskiykh A.V. Nairanisha keramika z Borysfenu (za materialamy rozkopok V.V. Lapina). *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*. 2018, no. 3(28), pp. 46-53.
- Calvet Y., Yon M. Salamine de Chypre et le commerce Ionien. *Les céramiques de la Grèce de l'Est et leur diffusion en Occident. Centre Jean Bérard. Institut Français de Naples. 6-9 juillet 1976*. Paris; Naples, 1977, pp. 43-51.
- Cook R.M., Dupont P. East Greek Pottery. London; N.Y., 1998.
- Dupont P. Les coupes ioniennes d'Histria: approche archeometrique. *Pontica XLVII. Suppl. III*. Constanța, 2014, pp. 91-111.
- Gjerstad E. Pottery from Various Parts of Cyprus. *Greek Geometric and Archaic Pottery Found in Cyprus* (ed. E. Gjerstad). Stockholm, 1977, pp. 23-58.
- Fantalkin A. Mezad Hashavyahu: ist Material Culture and Historical Background. Tel Aviv. 2001, no. 28 (1), pp. 3-165.
- Hayes J. Black-Glazed Cups. *Excavations at Tocra 1963-1965. The Archaic Deposits* (eds. J. Boardman, J. Hayes). Oxford, 1966, pp. 111-134. Tocra I. *The British School of Archaeology at Athens. Suppl. 4*.
- Isler H.-P. Samos: La ceramica arcaica. *Les céramiques de la Grèce de l'Est et leur diffusion en Occident. Centre Jean Bérard. Institut Français de Naples. 6-9 juillet 1976*. Paris; Naples, 1978, pp. 71-84.
- Isler H.-P. Das archaische Nordtor und seine Umgebung im Heraion von Samos. Bonn, 1978a, Samos IV.
- Kerschner M. Ein stratifizierter Opferkomplex des 7. Jhs v. Chr. aus dem Artemision von Ephesos. *Jahresheften des Österreichisches Archäologisches Institut*. 66. Beibl, 1997, S. 85-226.
- Kerschner M. Zum Beginn und den Phasen der griechischen Kolonisation am Schwarzen Meer. Die Evidenz der ostgiechischen Keramik. *Eurasia Antiqua*. 2006, no. 12, S. 227-250.
- Kerschner M., Schlotzhauer U. A New Classification System for East Greek Pottery. *Ancient West & East*. Leiden; Boston; Köln, 2005, pp. 1-56.
- Kopeikina L.V. Raspisnaia rodosko-ioniiskaia oinokhoia iz kurgana Temir-Gora. *Vestnik drevnei istorii*. 1972, no. 1, pp. 147-159.
- Kopylov V.P., Litvichenko L.V. Raspisnye kiliki iz Taganrofskogo poseleniia. *Mezhdunarodnye otnosheniia v basseine Chernogo moria v skifo-antichnoe vremia. Sbornik statei po materialam XI Mezhdunar. nauch. konf.* (ed. V.P. Kopylov). Rostov-na-Donu, 2006, pp. 14-19.
- Kuzmishchev O.G. E.R. fon Shtern - doslidnyk antychnoi arkheolohii Pivnichnoho Prychornomoria (kin. XIX - poch. XX st.). *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*. 2015, no. 1(14), pp. 430-437.
- Martelli Cristofani M. La ceramica greco-orientale in Etruria. *Les céramiques de la Grèce de l'Est et leur diffusion en Occident. Centre Jean Bérard. Institut Français de Naples. 6-9 juillet 1976*. Paris; Naples, 1978, pp. 150-212.
- Moustaka A. Das archaische Osttor des Heraion von Samos: Der archäologische Befund. *Das archaische Osttor des Heraion von Samos. Archäologischer Anzeiger*. 2017, I, S. 158-185.
- Robertson M. The Excavations at Al Mina, Sueidia. IV. The Early Greek Vases. *The Journal of Hellenic Studies*. 1940, LX, pp. 2-21
- Schlotzhauer U. Die südionischen Knickrandschalen. Eine chronologische Untersuchung zu den sog. Ionischen Schalen in Millet (Diss. Ruhr-Universität Bochum). 2001. Access mode: <http://www-brs.ub.ruhr-uni-bochum.de/netahtml/HSS/Diss/SchlotzhauerUdo/diss.pdf>.
- Schlotzhauer U. Untersuchungen zur archaischen griechischen Keramik aus Naukratis. *Griechische Keramik des 7. und 6. Jhs. V. Chr. aus Naukratis und anderen Orten in Ägypten* (ed. U. Höckmann). Worms: Wernersche Verlagsgesellschaft mbH, 2012, S. 23-194. Archäologische Studien zu Naukratis III.
- Schlotzhauer U., Villing A. East Greek Pottery from Naukratis: The Current State of Research. *Naukratis: Greek Diversity in Egypt. Studies on East Greek Pottery and Exchange in the Eastern Mediterranean* (eds. A. Villing, U. Schlotzhauer). London, 2006, pp. 53-68.
- Shevchenko N.F. Kurgan ranneskifskogo vremeni u khutora Krasnyi. *Arkheologicheskii sbornik Gosudarstvennogo Ermitazha*. 2013, no. 39, pp. 100-118.
- Shramko I.B., Zadnikov S.A. Novye nakhodki rannei antichnoi keramiki na Belskom gorodishche. *ΣΥΜΒΟΛΑ. Antichniy mir Severnogo Prichornomoria. Noveishie nakhodki i otkrytiia* (eds. A.A. Maslennikov et al.). Moskva; Kyiv, 2010, no. 1, pp. 294-300.
- Stager L.E., Master D.M., Schloen J.D. The Seventh Century B.C. *Final reports of the Leon Lewy Expedition to Ashkelon* (eds. L.E. Stager, J.D. Schloen). Winona Lake, Indiana, 2011. Ashkelon 3.
- Thalmann J.P. Céramique trouvée à Amathonte. *Greek Geometric and Archaic Pottery Found in Cyprus* (ed. E. Gjerstad). Stockholm, 1977, pp. 65-86.
- Vakhtina M.Yu. Grecheskaia stolovaia keramika VI v. do n. e. iz raskopok Nemirovskogo gorodishcha v Pobuzhe. *ΣΥΣΤΙΤΑ. Pamiati Iurii Viktorovicha Andreeva*. Sankt-Peterburg, 2000, pp. 209-217.
- Vakhtina M.Yu. Grecheskaia keramika iz raskopok Nemirovskogo gorodishcha. *Gorodishche Nemirov na reke Iuzhnyi Bug. Po materialam raskopok v XX veke iz kollektsii Gosudarstvennogo Ermitazha i Nauchnogo arkhiva IIMK RAN*. Sankt-Peterburg, 2018, pp. 193-222.
- Villard M.F., Vallet G. Megara Hyblaea. V. *Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité*. 1955, 67, pp. 7-34.
- Zuev V.Iu. Materialy k bibliografii o Berezani. Spisok izdaniy so statiami o Berezani. *Materialy Berezanskoi (Nizhnebugskoi) antichnoi arkheologicheskoi ekspeditsii*. Sankt-Peterburg, 2006, no. 1, pp. 195-227.